

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-17>

УДК 81.255.2-055.1/2:34(094)

Капко М.М., Гайдук Р.В., Кушнірова Т.В.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Анотація. У статті розглянуто питання ролі гендерного аспекту мови нормативно-правових актів у процесі їх перекладу. Проаналізовано своєрідні лексичні, стилістичні та граматичні якості нормативно-правових актів та основні складнощі їх сприйняття та перекладу. Визначено вплив гендерно маркованих та гендерно нейтральних аспектів на емоційно-експресивну забарвленість тексту. Визначено поняття гендеру та його місце в лінгвістиці та перекладознавстві, досліджено зміст гендерного аспекту в текстах нормативно-правових актів та їх перекладі, його вплив на якість перекладу та сприйняття тексту реципієнтом. Окреслено способи уникнення неадекватного відтворення гендерного аспекту нормативно правових актів при перекладі та їх ефективність.

Ключові слова: гендер, гендерно маркована лексика, гендерно нейтральна лексика, фемінність, маскулінність.

Капко Mariia, Haiduk Roman, Kushnirova Tetiana

National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

GENDER ASPECT IN TRANSLATING REGULATORY LEGAL ACTS

Summary. The article contains analysis of the gender aspect issue in the language of regulatory legal acts in their translation process. The author identifies the specific qualities of regulatory legal acts and the main problems of their translation, defines the meaning of gender and the position it occupies in translation studies and linguistics, and studies the content of gender aspect in translating texts of regulatory legal acts. The research work proves that the lexical content in regulatory texts language is a combination of terminological lexical units and a wide variety of neutral, commonly used language. Insignificant amount of lexical units in a typical regulatory legal text consists of specific words and word combinations, neutral language dominates the specific language largely. The research proves the important role that the wide stratum of neutral and commonly used language plays, as it is a characteristic feature for such type of texts. The use of gender-marked language in regulatory legal acts can lead to uncharacteristic amount of gender-specificity, emergence of certain gender-role associations which can have an emotional content. The research proves that when the level of gender-specificity in the language of the source material does not correspond with the gender-specificity in the translation, it can have a negative impact on the reader's interpretation of the text. Achieving gender neutrality in translation to Ukrainian can be done through using plural forms and neutral gender collective nouns, still this can interfere with correctness of translating the information content in the final text. The authors argue that in the process of translating legal texts, in particular laws and regulations, there may be difficulties associated with special terminology, which should be conveyed in a standard, clichéd and with the preservation of the official style. An important role is played by the layer of neutral, commonly used vocabulary that is characteristic of this type of text. The article proves how the absence of gender-neutral equivalents for English agent nouns in Ukrainian language can make complete translation of gender aspect, therefore adequate translation, impossible.

Keywords: gender, gender-marked words, gender-neutral words, femininity, masculinity.

Постановка проблеми. Гендер як соціокультурний концепт наразі є предметом дослідження представників усіх галузей гуманітарних наук. У зв'язку з цим розповсюдження набуває гендерна лінгвістика, яка досліджує стилістичні питання гендеру в мові та тісно пов'язану з ними граматичну конструкцію роду, її прояви та вплив на сприйняття тексту читачем. Дослідження гендерного аспекту перекладу у сучасному перекладознавстві фокусуються на таких текстах, що мають найбільший вплив на громадськість, оскільки гендерні питання в першу чергу пов'язані з соціокультурним аспектом діяльності людини. Нормативно-правові акти мають потужний вплив на суспільство і регулюють його діяльність. Коректний та адекватний переклад такого типу текстів є запорукою їх повного розуміння та потребує ретельного дослідження їх гендерного аспекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова права, шляхи впливу нормативно-правових актів на реципієнта з точки зору їх мовного аспекту, досліджувалися у багатьох наукових

працях. Внесок у вивчення цього питання зробили такі правознавці як А. Піголкин, П. Рабінович, С. Алексеев, В. Баранов, А. Черданцев, мовознавці В. Ісаков, С. Кравченко, І. Борисенко, О. Зарума-Панських, перекладознавці В. Алімов, М. Гамзатов, І. Сидоренко та інші.

У сучасному науковому дискурсі, стаття, яку раніше розглядали як таку, що визначається виключно біологічними факторами, почали інтерпретувати як явище, що має соціокультурне забарвлення. Так виокремили соціокультурне вираження статі, тобто гендер. Сам термін «гендер» та його визначення як соціального та культурного аспекту з'явилися у науковому дискурсі ще у середині ХХ століття, але аналіз гендерних аспектів мови розпочався у 1970-х роках з праць науковців Р. Лакоффа, Д. Таннена, Д. Камерона та ін. Далі цією проблемою традиційно займалися західні та вітчизняні дослідники (Ж. Лакан, П. Мартинюк, О. Горошко та ін.). У сучасному перекладознавстві набувають поширення дослідження ролі гендеру в перекладі. Завдяки працям В. Коптілової, В. Радчука, О. Чередниченка

та ін., що розкривають питання соціокультурного аспекту перекладу, можливими стали вітчизняні дослідження гендерного аспекту перекладу текстів художніх, публіцистичних та офіційно-ділових (А. Галас, О. Комов, Ю. Бойко, А. Рогатюк та ін.). Утім, питання гендерного аналізу перекладу таких документів як нормативно-правові акти залишається, практично, не розкритим у сучасному українському перекладознавстві, чим і викликана актуальність нашого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча гендерні питання набувають популярності та розповсюдження у сучасному науковому світі та у сфері лінгвістики, існує небагато досліджень гендеру в контексті перекладу. Більшість таких робіт націлена або на вирішення питань гендерного аспекту перекладу художніх текстів та подолання перешкод, які постають перед перекладачем під час відтворення такого тексту оригіналу зі збереженням його граматичної та стилістичної гендерної специфіки або на вплив гендеру перекладача на процес та результат перекладу. Таким чином, гендерні властивості текстів правового спрямування та, власне, своєрідність їх перекладу з огляду на такі властивості, не є достатньо вивченою. Тому **метою нашого дослідження** є окреслення стилістичних та граматичних проявів гендеру у текстах нормативно-правових актів та визначення ролі гендерного аспекту у досягненні адекватного та точного перекладу таких текстів.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правові акти, такі як конституція певної країни або законодавчі кодекси, регулюють діяльність практично кожного громадянина, що доводить потужність впливу таких документів на людей та підвищує рівень відповідальності перекладача, який працює з ними.

Поняття мови права є комплексним. До нього входить: мова юридичної літератури, освіти та науки; мова текстів правового характеру, тобто законів, нормативно-правових актів, правових та інтерпретаційних актів. Існує ряд особливостей мови права, які визначають складний та специфічний характер перекладу юридичних та правових документів [2, с. 8].

Лексика текстів мови права – це поєднання термінологічних і спеціальних лексичних одиниць та шару нейтральної, загальнозживаної лексики. Незначна кількість лексичних одиниць типового правового тексту є термінами, спеціальними словами чи словосполученнями, оскільки нейтральна лексика у такому типі текстів є домінуючою. Це сприяє повному розумінню інформації, поданої у правовому тексті, незалежно від наявності чи відсутності у реципієнтів спеціальної підготовки будь-якого рівня чи загальної ознайомленості із професійною юридичною та правовою лексикою. З цієї ж причини лексика термінологічна та спеціальна зживається у прямому значенні, що сприяє точності, однозначності та офіційності тексту.

Офіційність не є єдиною стилістичною ознакою текстів юридичного спрямування. Таким текстам властивий консерватизм, нейтральність, ясність, лаконічність, клішованість та шаблонність. Не властиві стилістиці правових документів, у свою чергу, естетичність, надмірна експресивність та емоційне забарвлення тверджень.

При перекладі варто звернути увагу на збереження експресивної нейтральності тексту нормативно-правового акту, оскільки такий документ направлений на регулювання стосунків у суспільстві, впливу влади на поведінку пересічного громадянина. Нормативно-правові акти мають впливати на свідомість людей та мають усвідомлюватися без почуттів та емоцій. Досягнення емоційної та експресивної нейтральності пов'язано з униканням вживання слів у переносному значенні, синонімів, порівнянь тощо, аби забезпечити неупереджений характер викладу інформації. Це стосується не тільки лексики, але і загальної стилістики тексту. Для нормативно-правових актів не характерною є урочистість, піднесеність або розмовність тону.

Безособовість у текстах нормативно-правових актів є ще одним елементом досягнення їхньої точності та експресивної нейтральності, що забезпечує характер звернення до широких кіл громадськості. Безособовість досягається використанням пасивних форм дієслів і лексичних одиниць з особово-невизначеним значенням. Оскільки нейтральність та безособовість нормативно-правових актів пов'язана з відмовою від будь-якої небажаної емоційно-експресивної забарвленості тексту, тому великого значення набуває саме гендерний аспект. Проте, перш ніж звертатися до проблеми гендерної забарвленості текстів нормативно-правових актів, необхідно визначити, що таке «гендер» та яке значення він має у лінгвістиці.

«Гендер» (gender) – це відносно нове поняття, яке прийшло до нас із англійської мови та означає соціокультурний вияв статі як продукту культурних традицій та суспільних відносин. Воно знаходить своє відображення у соціальній та індивідуальній свідомості як визначений асоціативний зв'язок, що існує для підтримки соціального порядку, повноцінної комунікації та ґрунтується на відмінностях між чоловіками та жінками [1, с. 5]. Це поняття складне, комплексне, його визначення змінюється залежно від контексту його використання у тому чи іншому науковому дискурсі. З психологічної, культурної та соціологічної точки зору поняття гендеру існує для розрізнення біологічної та соціальної статі. Під соціальною статтю розуміють ролі, норми, стереотипи, відмінності та споріднені риси, що визначають у суспільстві жінок та чоловіків. Власне гендерно маркована лексика, тобто лексика, що містить певний «гендерний компонент», реалізує в мові статево-рольові, соціальні гендерні стосунки, статус чоловіка та жінки, фемінність та маскуліність, що знаходять вияв у лексичних одиницях граматичної форми жіночого або чоловічого роду [1, с. 8].

Гендерні компоненти у мові можуть водночас мати граматичний вияв та вагомий соціокультурний значення. Наприклад, в англійській мові, це особові займенники *he, she, it* та їх використання у відношенні до іменників-назв осіб чоловічої або жіночої статі, як наприклад: *son – he, mother – she, sun – it*; гендерно специфічні морфеми, як от: суфікси *-ette, -ess, -ine* для позначення фемінності: *bachelorette, hostess, heroine*. Асоціативна специфіка таких рис, наприклад, фемінності в англійській мові, полягає у тому, що чоловічий

рід є більш поширеним, а форми жіночого роду формуються шляхом додавання морфем до форм чоловічого роду (*god* (чол.р.) – *goddess* (жін.рід), *waiter* (чол.р.) – *waitress* (жін.р.)). Такий підхід несе у собі певне негативне забарвлення, припинення ролі жінки у «чоловічому світі». Таким чином, спостерігаємо експресивно-емоційний вплив, який може мати, здавалося б, нейтральна лексика, що, враховуючи відмінності у гендерній експресивності англійської та української мов, має неабиякий вплив на коректність перекладу текстів. Особливо таких текстів, що мають правову основу.

В англійській мові існують і морфеми-маркери чоловічого роду, наприклад, суфікси *-er*, *-or*, які містяться у словах, що не тільки є частиною шару нейтральної, загальноживаної лексики, тобто такої лексики, яка складає більшу частину лексики нормативно-правових актів, і використовуються для позначення осіб як чоловічої так і жіночої статі. Це можна простежити при порівнянні англійського перекладу та українського оригіналу тексту Сімейного кодексу України. Спершу, розглянемо перекладений варіант: «*A marriage between the adopter and the child he/she adopted may be registered only if the adoption has been terminated*» [4]. З контексту випливає, що слово «*adopter*» може стосуватися як мачухи, так і вітчима, втім використаний перекладачем еквівалент має маскулінний гендерний маркер *-er* – маркер чоловічого роду.

Для української мови використання гендерно маркованих морфем є більш характерним, ніж для англійської мови. Це, наприклад, такі маскулінні суфікси, як *-ак*, *-ир*, *-ар*, *іст*, *-ій*, *-ач*, *-ун*, *-тель* тощо. Розглянемо оригінал поданого вище фрагменту тексту: «*Шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано лише в разі скасування усиновлення*» [3]. Слово «усиновлювач» має гендерно маркований суфікс *-ач*, що надає мові як оригіналу та і перекладу цього нормативно-правового акту гендерної забарвленості навіть в рамках його нейтральної лексики.

Варто також звернути увагу на використання гендерно маркованих та гендерно нейтральних займенників. В українській мові на сьогодні не існує уніфікованих, загальноживаних гендерно нейтральних займенників. Для досягнення гендерної нейтральності можна використовувати форму «*він/вона*» (*він* або *вона*); в англійській мові для цього використовують займенник «*they*», або форму «*he/she*» (*he* or *she*). Приклад перекладу українського законодавчого акту є менш гендерно специфічним, ніж його оригінал, оскільки в оригіналі до гендерно маркованого слова, що має представляти як особу чоловічої так і жіночої статі, прив'язано маскулінний гендерно маркований займенник «*ним*»: «*Якщо мати, батько дитини є неповнолітніми, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, зобов'язані надавати йому допомогу у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків*» [3]. – «*Whenever the mother, the father of a child has not attained the full age, the grandmother, the grandfather of the child's parent who is under the full age shall have the duty to assist him/her in exercising his/her parental rights and fulfilling his/her parental responsibilities*» [4]. Займенники «*йому*» та «*ним*»

стосуються батька або матері, тобто осіб чоловічої та жіночої статі. Проте, використана маскулінна форма робить текст гендерно забарвленим. Використання гендерно нейтральних займенників необхідне для досягнення оптимальної для нормативно-правових актів мінімальної емоційно-експресивної забарвленості тексту, оскільки неможливо підійти до вирішення питання гендерної нейтральності лише через використання іменників-назв осіб, що не мають соціокультурної гендерної забарвленості, бо такі іменники в українській мові завжди належатимуть до певної граматичної категорії роду. Такі слова як «*особа*», «*дитина*» можуть заміщуватися займенниками та прикметниками жіночого роду, а слова «*учасник*», «*опікун*» – чоловічого роду.

Різниця у загальній лексичі та використанні граматичної категорії жіночого, чоловічого та середнього роду утворює своєрідну «дистанцію» між українською та англійською мовами. Маскулінно гендерно маркований прикметник «*неповнолітній*» стосується у контексті фрагменту тексту одного з батьків. В українській мові не існує гендерно нейтрального слова або словосполучення для позначення цього поняття, як не існує гендерно нейтральних займенників. У цьому випадку уникнення гендерного забарвлення тексту є неможливим, оскільки в українській мові немає відповідного еквівалента.

Досягнення мінімальної гендерної забарвленості тексту пов'язане зі збереженням гендерної нейтральності при перекладі. В англійській мові для досягнення цієї мети використовують гендерно нейтральні визначення осіб, наприклад, «*parent*» замість «*mother*» або «*father*», «*person*» замість «*woman*» або «*man*», «*child*» замість «*daughter*» або «*son*» та «*sibling*» замість «*brother*» або «*sister*». З чотирьох наведених гендерно нейтральних назв-осіб в українській мові еквівалент можна знайти двом, слова «*parent*» та «*sibling*» не мають гендерно нейтральних еквівалентів, такі лексеми як «*особа*» та «*дитина*», вважаються гендерно нейтральними, проте належать до жіночого роду.

Досягнення гендерної нейтральності при перекладі можливе при використанні збірних іменників середнього роду та форм множини (якщо це не завадить точності відтворення інформації): «*Сімейний кодекс України визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя...*» [3] – «*The Family Code of Ukraine sets forth principles of marriage, personal non-property and property rights and responsibilities of spouses...*» [4]. Слово «*spouse*» в англійській мові є гендерно нейтральною назвою для чоловіка або дружини, одного із подружжя. Іншими прикладом такого перекладу можна назвати переклад слова «*parents*» як «*батьки*». Проте, у цьому випадку гендерна забарвленість збільшується, оскільки це слово походить від «*батько*» – один із батьків чоловічої статі.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи. При перекладі правових текстів можуть виникати складнощі, пов'язані із спеціальною термінологією, яка має передаватися клішовано. Утім, важливу роль відіграє шар нейтральної, загальноживаної лексики. При перекладі такої лексики найважливішим

завданням перекладача є відтворення експресивно-емоційної нейтральності мови оригіналу. Використання гендерно маркованої лексики у текстах нормативно-правових актів може призвести до гендерної забарвленості, до утворення

певних статево-рольових асоціативних зв'язків, які мають емоційне забарвлення. Якщо рівень гендерної забарвленості тексту оригіналу не відповідає рівню перекладу, це може вплинути на неправильну рецепцію тексту.

Список літератури:

1. Андрійченко Ю. Гендерна маркованість одиниць мови. *Проблеми семантики, прагматики та комунікативної лінгвістики*. 2011. Вип. 10. С. 3–9.
2. Балтаджи П.М. Юридична мова правозастосовних актів. Київ, 2008. 20 с.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Legistalion: The Family Code of Ukraine from 01/10/02 № 2947. URL: <http://www.familylaw.com.ua/index.php>

References:

1. Andriichenko Y. (2011). Gender na markovanist odynyts movy [Gender's markers in units of language]. *Problems of semantics, pragmatics and communicative linguistics*, vol. 10, pp. 3–9.
2. Baltadzy P.M. (2008). *Yurydychna mova pravozastosovnych aktiv* [Legal language of legal acts] (PhD Thesis), Kyiv: Institute of State and Law. V.M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine.
3. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] 01/10/02 № 2947. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Legistalion: The Family Code of Ukraine from 01/10/02 № 2947. Available at: <http://www.familylaw.com.ua/index.php>